

УДК 821.161.2-31.09:398]199/202"

DOI 10.31654/2520-6966-2026-28F-114-46-54

Корнілова К. О.

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
katrin.k007@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1734-9407>

Резніченко Ю. О.

докторка філософії зі спеціальності 035 Філологія,
доцентка кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
reznichenkojulja@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0437-2242>

Фольклорні мотиви в українській повісті від 1990-х років і до сьогодення в аспекті історико-літературної інтерпретації

У статті стверджено, що значну увагу осмисленню фольклорних мотивів української повісті кінця XX – початку XXI ст. приділяли О. Вещикова, П. Стороженко, Ж. Янковська та ін.; запропоновано доповнити розмисли названих науковців деякими спостереженнями. З'ясовано, що суспільно-історичні обставини зображеної дійсності безпосередньо впливають на художню інтерпретацію родинних обрядів. Наприклад, у повістях «Сповідь джури Самойловича» В. Даниленка й «Записи на подолку» Т. Зарівної репрезентовано елементи весільної обрядовості. Вагомого значення в названих текстах надано образу дому, який для героїв здебільшого має сакральне значення, оприявлює зв'язок поколінь. Це дослідження відкриває широкі перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: літературна критика, мотив, повість, фольклор, українська література.

Постановка проблеми. Повість – жанр, особливий для української літератури, на чому наголошують науковці Н. Бернадська, К. Ганюкова, А. Гурбанська, В. Жукова, Т. Кара, Г. Маслюченко, Н. Олійник, Ю. Резніченко, І. Сивкова та ін. До сьогодні існує низка відкритих питань щодо однозначного жанрового тлумачення повісті, однак беззаперечно видається зосередженість на повсякденному бутті героїв, тож відображення фольклорних мотивів, зокрема родинної обрядовості, є для повісті природним, що й спробуємо розглянути детальніше.

Аналіз досліджень. Жанрова, образна, тематично-ідейна, стильова тощо своєрідність повістевих текстів осмислена в ґрунтовних розвідках (дисертаціях) О. Будугай «Пригодницько-шкільна повість для дітей 1960–1980-х років: жанрові особливості (О. Огульчанський, Б. Комар, А. Давидов)» (2007), К. Ганюкової «Еволюція історичної повісті в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст.» (2003), А. Гурбанської «Жанровий поліцентризм української повісті 60–80-х років ХХ ст.» (2011), В. Жукової «Жанрові модифікації української повісті 1950–1960-х років» (2011), В. Качмар «Повістева творчість Богдана Лепкого. Типи нарації» (2006), Т. Карої «Українська історична повість першої половини ХХ століття» (2016) та в наукових статтях, оглядах, рецензіях тощо.

Реалізацію фольклорних мотивів літературознавці нерідко розглядають крізь призму інтертекстуальності, залучаючи міфологічний, біблійний тощо текстовий коди. У дисертаційному дослідженні «Наративні стратегії містичного у художньому творі (на матеріалі прози В. Шевчука, Г. Пагутяк, В. Даниленка)» (2017) О. Вещикової наголошено, що містичні мотиви у творах згаданих авторів мають фольклорно-міфологічне підґрунтя. Зокрема, В. Шевчук у повісті «Жінка-змій» (1998) своєрідно інтерпретує фольклорний мотив жінки-змій: «коли вона з'являється, в чоловіка й жінки (а отже, й у читача) виникає відчуття тривожності й невідворотності трагічного фіналу» [2, с. 85]. Утілення одвічного протистояння добра і зла на фольклорному, біблійному й міфологічному рівнях у повісті «Казка про калинову сопілку» (1999) О. Забужко конкретизовано у наукових розвідках В. Агеєвої, Т. Гундорової, Ю. Кушнерюк, Г.-П.Рижкової, В. Скуратівського, А. Соколової та ін.

Увиразнення фольклорного й біблійного інтертекстів у повісті «Армагедон уже відбувся» (2011) М. Матіос розглянуто в статті Л. Баранської й М. Стечик, акцентовано, що винесений у назву мотив судного дня пронизує наратив тексту, «як і червона гадючка крові, що раз у раз зринає у збуреній свідомості головного героя і стає фізично відчутною для читача» [1, с. 59]. З літературознавчого й лінгвостилістичного погляду Ж. Янковська у статті «Фольклорні інтенції малої прози І. Стеф'юк» осмислює твори зі збірки «До вас» І. Стеф'юк, серед яких – повість «Близниця», «дуже цікава своїм міфологізмом і містичизмом, закладеним у народних прикметах, стосунках, побутовому житті, обрядовості, які тут описані» [11, с. 95]. Зазначені праці засвідчують стійкий інтерес науковців до різноманітних форм реалізації

фольклорних мотивів у сучасній українській прозі й актуальність обраної теми.

Мета статті – дослідити своєрідність наукового прочитання української повісті від кінця 1990-х рр. до сьогодні в аспекті реалізації фольклорних мотивів, продовжити наукове осмислення репрезентації фольклорної обрядовості в повістевих текстах названого періоду.

Виклад основного матеріалу. Як переконуємося, фольклорні мотиви й образи широко представлені в українській художній літературі, зокрема в повісті, тому надалі зупинимо увагу на деяких текстах, урахувуючи можливість подальших наукових пошуків. У цій статті зосередимося на повістях «Сповідь джури Самойловича» (2014) В. Даниленка, «Записи на подолку» (2017) Т. Зарівної, «Нехворощ» (2012) Л. Пономаренко, «Марися з іншого берега» (2021) О. Смерек.

Елементи фольклорної обрядовості помітні, наприклад, у повістях «Сповідь джури Самойловича» В. Даниленка, «Записи на подолку» Т. Зарівної, що художньо зображують час козацької доби. У повісті «Сповідь джури Самойловича» В. Даниленка безпосередньо не представлено етапи обряду весілля, але про нього згадано (а точніше, про весілля, яке не відбулося) завдяки промовистим деталям – зоровим, слуховим, нюховим, тактильним тощо: «Стояв теплий день. Деревя були в осінній позолоті. На подвір'ї Матвія Притули йшло весілля. Я попросив якусь дівчину покликати Олесю, і вона вийшла до мене з світилкою, розпашіла, у весільному вінку» [3, с. 45]. Зокрема, образ вінка з весільними стрічками дозволяє символічно маркувати вибір Олесі – від потенційного шлюбу із нелюбом (вінок – на голові в дівчини) до рішучої втечі дівчини з власного весілля завдяки Юрію Великоборцю (весільні стрічки розвіває вітер) і подальшої пристрасті з ним («У печі палахкотів вогонь, а Олеся порядкувала біля печі. На ліжку лежав вінок із весільними стрічками» [3, с. 45]), – у цих інтер'єрних деталях акцентовано прагнення протагоніста повісті «Сповідь джури Самойловича» до родинної ідилії.

Художній задум викладу в повісті В. Даниленка, акцентований уже в назві («Сповідь джури Самойловича») й увиразнений на початку твору, зорієнтовує читача на відвертість і щирість протагоніста. У повісті представлено спробу самовиправдання героя, удокладнено зміщені акценти в поведінці чоловіка-українця в кризових ситуаціях, за зауваженням М. Лаврусенко. Осмислюючи цей твір, О. Юрчук наголошує: увага В. Даниленка «сконцентрована на оповідачеві історії,

який переживає низку авантюрних пригод, допоки не знаходить прихисток у патріархальній ідилії» [10]. Літературні критики вказують на спорідненість манери оповіді в повісті «Сповідь джури Самойловича» з голосом наратора Вал. Шевчука [8; 10], засвідчуючи при цьому певні прорахунки В. Даниленка, зокрема Є. Стасіневич небезпідставно помічає брак «динаміки й подієвості» [8]. Отже, умотивованість і переконливість фіналу твору як певної сімейної ідилії на тлі історичної «велик[ої] пустк[и]» [3, с. 52] залишає низку відкритих питань для читачів.

Якщо сюжет згаданої повісті В. Даниленка фіксує втечу героїні з власного весілля, то в повісті «Записи на подолку» Т. Зарівної, хронотоп якої типологічно близький до згаданого твору В. Даниленка (що й дає підстави для зіставного аналізу), художньо репрезентовано глибокі переживання героїні Киліяни через заміжжя з нелюбом. Безпосередньо про саме весілля в тексті повісті не згадано, однак деталізовано обряд комори. У лаконічному зображенні цього обряду відзначено насамперед страх дівчини, огиду до принизливості ситуації, до якої залучені і її односельці: «Насправді тряслася. Бо ще треба було пережити комору і боятися, чи насправді лишиться кров на простирадлі. А раптом її чомусь не виявиться. Чим доведе, що невинна, що нема на ній ґанджу, коли розпалені питтям чоловіки та жінки вимагатимуть доказу <...>» [4, с. 113].

У наративі повісті Т. Зарівної (часто в авторських відступах, пейзажах тощо) неодноразово акцентовано народні уявлення про межу століть як певний переломний момент, що супроводжувався посухою. Ці пересуди, засновані частково на язичництві, частково на християнстві, застосовані насамперед до самої Киліяни, що свідчить про поглиблення опозиції «Киліяна – селяни»: «<...> ціла процесія з дячком та з висхлими бабами вдерлася до кузні. – Ось вона, блудниця і гріхородниця. За коси її! На суд Божий! Через неї страждаємо. І безштанька тягніть» [4, с. 124]. За сюжетом, жорстокий і скупий Дріт, чоловік Киліяни, рідко бував удома через військові справи. Під час його відсутності Киліяна лікувала народними методами іншого чоловіка – знайомого з юності Литвина, якого було важко поранено в бою. Оприявлений у повісті опис народної медицини, застосованої для загоєння ран, увиразнює спектр репрезентації фольклорних мотивів у цій повісті.

Киліяна була закохана в Литвина ще до заміжжя з Дротом, тож вона з трепетом доглядає за ним, попри болісне передчуття можливої

страсти за «зраду». Після того, як у домі Киліяни раптово з'являються роздратовані й безжалісні односельчани, короткотривала ідилія Киліяниного життя уривається, Литвина карають на судовій площі, а дівчину садять у темницю. Оцінка зображених подій упрямлює авторську позицію щодо засудження такого безпідставного самосуду, учиненого селянами, адже ті, довірившись чуткам, уважають зрадницею Киліяну, натомість не помічають ганебної поведінки Дрота, про що довідуємося зі слів Литвина: «Твій Дріт віддав округу ординцям, розплатився за спілку християнськими душами» [4, с. 120].

Про фольклорну родинну обрядовість згадано й у повісті «Нехворощ» Л. Пономаренко, у якій, за спостереженням П. Стороженка, актуалізовано готичні мотиви [9]. Героїня цієї повісті відбудовує покинутий будинок, шукаючи в ньому спокій і затишок. Образ дому має у творі глибоке символічне значення, його персоніфіковано, наприклад, в образі каміна: «[я]кщо в цього будинку є серце, то воно б'ється саме тут, подумалося мені» [6, с. 134]. Згадка про сову, що прилетіла до нової оселі героїні, актуалізує ще один фольклорний образ, наділений тут містичними акцентами (зауважимо, що у фольклорній традиції сова втілює водночас мудрість і зв'язок із потойбіччям): «Ми стояли навпроти, як сестри, кожна чимось екзотична» [6, с. 134]. Переїзд із квартири в будинок-«замок», як його називає героїня, є для неї спробою віднайти справжній дім – той, що знайомий із дитинства. Окремі розділи повісті Л. Пономаренко унаочнюють спогади про рідний хутір, де зростала героїня, конкретизують її самохарактеристику й життєву філософію: «Коли одного разу людина втрачає свій дім, то потім шукає його все життя. Я народилася в маленькому хуторі Нехворощ на Чернігівщині» [6, с. 153].

В оповіді протагоністка-нараторка зі світлою ностальгією згадує низку епізодів зі свого дитинства, зокрема в цих ретроспекціях випрозорюються образи батьків героїні та історія їхнього знайомства. У цій вставній історії помічаємо фольклорні мотиви вірування в можливість чути голоси померлих, відчувати їхню особливу присутність у складних життєвих ситуаціях: саме дух прапрадіда допомагає матері, зцілює її словом і, за уявленнями нараторки, підказує шлях до нового кохання: «Мати прочула, утекла в ліси голосити. Там був дух нашого прапрадіда, який піднявся з могили. Той дух і привів її на галявину до конвалій» [6, с. 166].

У цих спогадах увиразнено мотив кохання з першого погляду. Незнайомець, якого молода жінка зустріла на цій галявині, наспівував

рядки народної пісні «Співай, співай, соловейку, всіма голосами, / А я піду та й заплачу дрібними сльозами» [6, с. 167]. У їхній подальшій розмові парубок жартома пропонує посвататися до дівчини, але фольклорний обряд сватання тут не деталізовано. Резюмуючи, нараторка акцентує значущість зв'язку зі своїми предками: «Але духові прапрадіда захотілося, щоб вони були разом» [6, с. 166].

Своєрідність моделювання образу рідного дому й «свого» сакрального природного простору довкола нього, який залишився у споминах, зближує повісті «Нехворощ» Л. Пономаренко і «Марися з іншого берега» О. Смерек. Марися, протагоністка повісті О. Смерек, найповніше відчуває життя й себе в ньому саме біля рідного дому й у «своєму» лісі, оточеному горами. Після переселення родини Марисі її рідний простір буде репрезентовано у вимірі щемких спогадів. Образність цього твору насичена не лише фольклорною, а й біблійною символікою, як приклад згадаємо сцену, у якій подружки Марися й Нава, купаючись у річці, уявляють себе рибами: « – Давай побудемо пстругами й побулькаємо, – пропонує Нава й заходить у воду мало не по коліна [7, с. 15]. З-поміж низки традиційних тлумачень цього біблійного образу в згаданій сцені, вочевидь, оприявлено символіку життя, адже родина Марисі сховала в себе Наву, доньку сусідів-євреїв, після того, як її батьків було вбито (час подій у повісті – після Другої світової війни).

У складний час повоєння змін зазнає й фольклорна передвесільна обрядовість. Василь, старший Марисин брат, сповіщає родину про намір утекти «до лісу» зі своєю коханою Навою. Мати, хоч і глибоко стривожена такою звісткою, дарує їм сорочки, звертається із напуттям: « – Тепер ти – моя невістка. Віддаю тобі дві свої нові сорочки, сама над ними ночами спіпала. Молитимуся за вас, дітоньки! Хай дорога веде в найкраще на світі місце. Навіть не знаю, чи таке існує» [7, с. 79]. Як переконуємося на матеріалі розглянутих вище творів, у зображенні людини в різних суспільно-історичних обставинах повсякчасно актуалізовано фольклорний інтертекст.

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що в українській повісті від 1990-х рр. і донині, жанрово зорієнтованій на відтворення реалій повсякдення, вагоме значення мають фольклорні мотиви. У розвідках О. Вещикової, В. Агеевої, Т. Гундорової, Ю. Кушнерюк, Г.-П. Рижкової, В. Скуратівського, А. Соколової, Ж. Янковської та ін. деталізовано реалізацію фольклорного, біблійного й міфологічного інтертексту на матеріалі конкретних повістей. Доповнюючи спостереження згаданих

учених, визначимо, що якщо взяти до уваги родинну обрядовість, її відображення нерідко зумовлене суспільно-історичними обставинами зображеної дійсності. Зокрема, у повістях «Сповідь джури Самойловича» В. Даниленка і «Записи на подолку» Т. Зарівної згадано елементи весільної обрядовості, акцентовано різні моделі (само)сприйняття героїні-жінки. Образ-символ дому для героїв повістей «Нехворощ» Л. Пономаренко, «Марися з іншого берега» О. Смерек та ін. наділений сакральним значенням, оприявлює зв'язок поколінь і пам'ять про дитинство. Це дослідження може бути продовжене в наступних розвідках.

Література

1. Баранська Л. Сакральні концепти «Армагедон» і «Вавилон» у повісті Марії Матіос «Армагедон уже відбувся...». *Молодь і ринок*. 2014. № 4. С. 58–62.
2. Вещикова О. Наративні стратегії містичного у художньому творі (на матеріалі прози В. Шевчука, Г. Пагутяк, В. Даниленка): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.06. Миколаїв, 2017. 228 с.
3. Даниленко В. Сповідь джури Самойловича. *Грози над Туровцем: родинні хроніки*. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. С. 9–53.
4. Зарівна Т. Записи на подолку. *Сходження на Кайзервальд*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. С. 102–133.
5. Лаврусенко М. Український часопростір у повісті Володимира Даниленка «Сповідь джури Самойловича». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград, 2016. Вип. 148. С. 241–248.
6. Пономаренко Л. Нехворощ. *Синє яблуко для Ілонки: Новели та повість*. Львів: ЛА «Піраміда», 2012. С. 127–195.
7. Смерек О. Марися з іншого берега. Київ: Український пріоритет, 2021. 152 с.
8. Стасіневич Є. Буря в склянці води: грози не буде. *ЛітАкцент*. 2014. Рец. на кн.: В. Даниленко. Грози над Туровцем. Родинні хроніки. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 370 с.
9. Стороженко П. Тихі жахи Любові Пономаренко. Знайомий хутірський сентимент. І не тільки. *Рідний край*. 2017. № 1 (36). С. 152–156.
10. Юрчук О. Книжка «з годинником». *Українська літературна газета*. 2014. № 10 (120). 23 травня.
11. Янковська Ж. Фольклорні інтенції малої прози сучасної української письменниці Івонни Стеф'юк (за збіркою «Про вас»). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2025. № 1 (37). С. 93–99. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.16> (дата звернення: 21.05.2026).

References

1. Baranska, L. (2014). *Sakralni kontsepty "Armahedon" i "Vavylon" u povisti Marii Matios "Armahedon uzhe vidbuvsia..."* [The Sacred Concepts of "Armageddon" and "Babylon" in Maria Matios's Story "Armageddon Has Already Happened..."]. *Molod' i rynek – Youth and the Market*. Iss. 4. pp. 58–62. [in Ukrainian].
2. Veshchikova, O. (2017). *Naratyvnii stratehii mistychnoho u khudozhniomu tvori (na materialy prozy V. Shevchuka, H. Pahutiak, V. Danylenka)* [The Narrative Strategies of the Mystical in Fiction (on the Prose by V. Shevchuk, H. Pahutiak, V. Danylenko)]. Mykolaiv. [in Ukrainian].
3. Danylenko, V. (2014). *Spovid' dzhury Samoilovycha* [Confession of Samoilovych's jura]. In: *Hrozy nad Turovtsem: rodyinni khroniky* [Storms over Turovets: family chronicles]. Lviv: LA "Piramida". pp. 9–53. [in Ukrainian].
4. Zarivna, T. (2017). *Zapysy na podolku* [Notes on the Banks]. *Skhodzhennia na Kaizervald – Climbing the Kaiserwald*. Lviv: Staroho Leva Publ. pp. 102–133. [in Ukrainian].
5. Lavrusenko, M. (2016). *Ukrainskyi chasoprostir u povisti Volodymyra Danylenka "Spovid' dzhury Samoilovycha"* [Ukrainian Chronotope in V. Danylenko's Story "Confession of Samoilovych's Jura"]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo) – Scientific Notes of the Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Literary Studies)*. Kirovohrad. Iss. 148. pp. 241–248. [in Ukrainian].
6. Ponomarenko, L. (2012). *Nekhvorooshch* [Nekhvorooshch]. In: *Synie yabluko dlia Ilonky: Novely ta povist* [Blue Apple for Ilonka: Short Stories and Story]. Lviv: LA "Piramida". pp. 127–195. [in Ukrainian].
7. Smerek, O. (2021). *Marysia z inshoho bereha* [Marysia from the Other Bank]. Kyiv: Ukrainskyi priorytet Publ. 152 p. [in Ukrainian].
8. Stasinevych, Ye. (2014). *Buria v skliantsi vody: hrozy ne bude* [A Storm in a Teacup: There Will Be No Thunderstorm]. *LitAktsent – LitAccent*. [in Ukrainian].
9. Storozhenko, P. (2017). *Tykhi zhakhy Liubovi Ponomarenko. Znaiomyi khutirskyi sentyment. I ne tilky* [The Quiet Horrors by Liubov Ponomarenko. A Familiar Rural Sentiment. And More]. *Ridnyi kraj – Homeland*, No. 1 (36). pp. 152–156. [in Ukrainian].
10. Yurchuk, O. (2014). *Knyzhka "z hodynnykom"* [A Book "with a Clock"]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian Literary Journal*, No. 10 (120). [in Ukrainian].
11. Yankovska, Zh. (2025). *Folklorni intentsii maloi prozy suchasnoi ukrainskoi pysmennytsi Ivanny Stefiuk (za zbirkoiu "Pro vas")* [Folklore Intentions of a Small Prose of the Modern Ukrainian Writer Ivanna Stefiuk (after the Collection "About You")]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*. No. 1 (37). pp. 93–99. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.16> (Last accessed: 21.05.2026) [in Ukrainian].

Kornilova, K. O.

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
of Oles Honchar Dnipro National University
katrin.k007@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1734-9407>

Reznichenko, Yu. O.

PhD in Philology, Associate Professor of the Department
of Ukrainian Literature of Oles Honchar Dnipro National University
reznichenkojulja@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0437-2242>

Folklore Motives in a Ukrainian Story from the 1990-s and to the Present Day in the Aspect of Historical and Literary Interpretation

The paper states that genre of the story is organic for Ukrainian fiction. According to the observations of scholars A. Hurbanska, V. Zhukova, T. Kara, G. Masliuchenko, N. Oliynyk, I. Syvkova and others, increased attention in it is paid to the reflection of the realities of everyday life. Folklore motives and images, which are discussed in more detail in this paper, are often actualized in this representation of the usual course of life.

The purpose of the paper is to investigate the originality of the scientific reading of the Ukrainian story from the end of the 1990s to the present in the aspect of the realization of folklore motives, to continue the scientific understanding of the representation of folklore rituals in the story texts of the named period.

It was found that O. Veshchikova, P. Storozhenko, Zh. Yankovska and others paid considerable attention to folklore motifs in the Ukrainian novel of the mentioned period.

The paper examines the stories "Confession of Samoilovych's Jura" by V. Danylenko, "Notes on the banks" by T. Zarivna, "Nekhvorooshch" by L. Ponomarenko, "Marysia from the other bank" by O. Smerek. It is stated that in the named novels by V. Danylenko and T. Zarivna the elements of wedding ceremony are represented, in the novels by L. Ponomarenko and O. Smerek matchmaking ceremony is peculiarly meaningful. The socio-historical circumstances of the depicted reality directly affect the artistic interpretation of family rites. It is noted that in the story "Notes on the banks" by T. Zarivna special attention is paid to the position of the female heroine, who is married without her consent, her inner state is expressed in opposition to cruel fellow villagers who spread rumors and superstitions.

Significant importance in the named texts is given to the image of the home, which for the heroes mostly has a sacred meaning, expresses the connection between generations (heroine of the story "Nekhvorooshch" by L. Ponomarenko wants to rebuild her home in a new place of residence). This research opens wide prospects for further scientific research.

Key words: literary criticism, motive, novel, folklore, Ukrainian literature.